

BOĞAZLANAN
KAYMAKAM

K
E
M
A
L

B
E
Y

İmtiyaz Sahibi
İstiklâl Tarih Dergisi adına

Kadir Kaya

Sorumlu Yazı
İşleri Müdürü

Kadir Kaya

Sosyal Medya

Kadir Kaya

Kubilay Batın Ateş

Zeynep Yılmaz

Grafik Tasarım

Zeynep Yılmaz

Kubilay Batın Ateş

Kadir Kaya

Erva Miraç Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Kadir Kaya

**Genel Yayın Yönetmeni
Yardımcısı**

Zeynep Yılmaz

**Görsel Tasarım
Sorumlusu**

Erva Miraç Özdemir

Editörler

Kadir Kaya

Her hakkı mahfuzdur. Dergideki yazı, fotoğraf ve diğer görsellerin izin alınmadan veya kaynak gösterilmeden her türlü ortamda çoğaltılması yasaktır.

Editörün Notu

Değerli Okurlarımız,

İstiklâl Tarih Dergisi'nin yeni sayısı ile sizlerle yeniden buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Tarihin yalnızca zaferlerden, başarı hikâyelerinden ve parlak dönemlerden ibaret olmadığını; acıların, kayıpların ve insanlık vicdanında derin izler bırakan hadiselerin de geçmişi anlamlandırmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünüyoruz. Bu anlayışla hazırladığımız sayımızda, hem coğrafyamızın hem de dünyanın yakın tarihinde derin etkiler bırakan önemli kırılma noktalarını ele aldık.

Bu sayımızın ilk çalışmasında *Emir Batın Ayvacioğlu*, Balkanların Osmanlı Devleti açısından kaybediliş sürecini ve bu sürecin beraberinde getirdiği büyük insani dramı tarihî bağlamı içerisinde değerlendiriyor. Ardından Kubilay Batın Ateş, dünya tarihinin en karanlık uygulamalarından biri olarak kabul edilen Nazi Almanyası'nın T4 Programı'nı; ideolojik temelleri, uygulanış biçimi ve toplumsal sonuçlarıyla ele alarak okuyucularımıza kapsamlı bir değerlendirme sunuyor. Sayımızın son çalışmasında ise kaleme aldığım makalede, mütareke döneminin en tartışmalı olaylarından biri olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in yargılanma ve idam sürecini, dönemin siyasi atmosferiyle birlikte arşiv kaynakları ve mevcut literatür ışığında incelemeye çalıştım.

Geçmişin acı tecrübelerini anlamak, yalnızca tarihî olayları öğrenmek değil; aynı zamanda benzer hataların tekrarını önleyecek tarih bilincini canlı tutmak açısından da büyük önem taşımaktadır. Temennimiz, bu sayımızın geçmişe farklı bir perspektiften bakmanıza katkı sağlaması ve tarih üzerine yeni değerlendirmelere kapı aralamasıdır.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen değerli yazarlarımıza, katkı sağlayan herkese ve her sayımızda bizleri destekleyen kıymetli okurlarımıza teşekkür ediyorum; keyifli ve verimli okumalar diliyorum.

KADIR KAYA

3

Balkan Tasfiyesi:

Bir İmparatorluk Coğrafyasının Dağılışı

9

Hesabı Sorulacak

10

T 4 Programı:

Nazi Almanyası'da engelli bireylerin sistematik yok edilişı

15

Şanlı Milletime

16

Boğazlanan Kaymakam:

Mehmed Kemal Bey

22

Şanlı Bayrağım

Balkan Tasfiyesi:

Bir İmparatorluk Coğrafyasının Dağılışı

Emir Batın Ayvacıoğlu

Balkan yarımadası, bulunduğu Avrupa kıtasının adeta küçük ölçekli bir tanıtımı gibi şekillenmiştir. Tarih boyunca birçok kültüre, devlete ve dine ev sahipliği yapmış olan bu coğrafya, günümüzde de halen birçok devlete ve halka ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Bu yazı, Balkan coğrafyasının en önemli olaylarından birini ve tarihimiz açısından büyük yer kaplayan bir süreci ele almaktadır. Amacımız, Fransız Devrimi'nin yarattığı milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'ne yayılması, dış müdahaleler ve art arda patlak veren isyanlar sonucunda günümüz Balkan devletlerinin nasıl oluştuğunu ayrı başlıklar halinde incelemektir. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin 500 yıl boyunca elinde tuttuğu Balkan topraklarının nasıl parçalandığı tarafsız bir anlatımla açıklanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a ya da kendi tabirleriyle Rumeli'ye gelişi, 1352 yılında Çimpe Kalesi'nin alınmasıyla başlamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlılar hızla yayılmış; 1361'de Edirne alınmış, ardından Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden ilerleyiş devam etmiştir. Yeni topraklar üzerindeki hakimiyet 1371 Çirmen, 1389 Kosova ve son olarak 1396 Niğbolu Savaşı ile kesinleşmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm Balkan yarımadasına tam anlamıyla hakim olması Sultan II. Mehmet dönemine kadar sürmüştür, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise coğrafyadaki irili ufaklı tüm toprakların alınmasıyla bu süreç tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti yaklaşık 300 yıl boyunca bu coğrafyanın tam ve sorgulanmaz hakimi olmuştur. Ancak bu istikrarlı durum 19. yüzyılın başından itibaren değişmeye başlayacaktır.¹

İlk İsyan: Sırp Ayaklanması ve Özerklikten Bağımsızlığa
Sırp ayaklanması 1804 yılında başlamış ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne isyan eden ilk halk Sırp olmuştur. İsyan öncesine bakıldığında Sırp halkı uygulanan "Millet Sistemi" sayesinde uzun yıllar adil bir şekilde idare edilmiş, kültür ve dinlerini muhafaza etmişlerdir. Bu isyanın altyapısını hazırlayan ilk sebep, Osmanlı'nın güçten düşmesi ve ardı ardına kaybedilen savaşların yarattığı zafiyetlerdir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Ortodoks mezhebinin hamiliğini üstlenmesi ve Avusturya'nın politikaları Sırp isyanında önemli rol oynamıştır.

İsyanın bir de içsel ve ekonomik boyutu vardır. Sırbistan toprakları uzun yıllar istikrarlı bir ekonomiye sahipti. Bölgedeki Müslümanların tarım arazileri ve Sırpların Avusturya'ya ihraç ettiği domuz yetiştiriciliği dengeli bir üretim sunuyordu. Ancak bozulan devlet düzeni bu ekonomik yapıyı da zedeledi. Yine de halk hemen isyan etmedi. İsyanın asıl fitilini ateşleyen gelişme, Sırbistan bölgesinin sevilen yöneticisi Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ve yerine geçen Ayanların (Dayıların) halka kötü davranması oldu. 1804 yılında Sırpların yerel yöneticileri olan Knezlerin katledilmesiyle (Knez Katliamı) Kara Yorgi önderliğinde isyan patlak verdi.

Başlangıçta kötü yönetime karşı olan bu hareket kısa sürede milliyetçi bir rüzgar olarak bağımsızlık isyanına dönüştü. İki yıl sonra başlayan Osmanlı-Rus savaşıyla isyan güçlendi ancak Osmanlı 1813'te bölgede hakimiyetini yeniden tesis etti.

Miloş Obrenoviç

Buna rağmen 1815'te Miloş Obrenoviç önderliğinde yeni bir isyan çıktı. Osmanlı, dış müdahaleleri önlemek için Sırbistan'a özerklik verdi. Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikirleriyle Sırların talepleri artmaya devam etti ve 1841 Niş İsyanı yaşandı. 1829 Edirne Antlaşması ile özerklik yapısı güçlenen Sırbistan, en nihayetinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında tam bağımsızlığına kavuştu.²

İlk Bağımsız Olan Yunanistan

Yunanlar isyan eden ikinci millet olmalarına rağmen Osmanlı'dan ilk kopan ve bağımsız devlet kuran halk olmuşlardır. İsyanı çıkaran ana etmen, 1814'te Odessa'da kurulan Etniki Eteryia cemiyetinin faaliyetleridir. Örgütün liderlerinden Aleksandros İpsilanti'nin bir Rus subayı olması, isyanın arkasında Rusya'nın müdahalesinin bulunduğu açıkça gösterir.

Eski Bizans İmparatorluğu'nu diriltmek amacıyla kurulan bu cemiyet, tam bir milliyetçi ideolojiyle hareket etmiştir. Bu durum, Avrupa'da milliyetçi isyanları bastırmayı hedefleyen Metternich sistemini de sarsan tarihi bir kırılmadır.

İsyan 1821'de iki koldan başladı. İpsilanti'nin Romanya'da başlattığı girişim destek bulamayıp bastırılrsa da kardeşi Dimitrios'un Mora'da çıkardığı isyan büyüdü. O dönemde bölgenin güçlü ayanı Tepedelenli Ali Paşa isyan ihtimalini İstanbul'a bildirmişti. Ancak merkezin Ali Paşa'yı görevden almaya kalkması onun da devlete isyan etmesine yol açtı. Osmanlı ordusu bir yandan Ali Paşa, diğer yandan Mora isyancılarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Fener Rum Patriği'nin isyana destek verdiği için idam edilmesi Avrupa'da büyük tepki çekti ve antik Yunan hayranlığı üzerinden tüm Avrupa'da Yunan yanlısı bir akım başladı.

Osmanlı, isyanı bastırmak için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Mısır ordusu isyanı kontrol altına almayı başarınca İngiltere, Fransa ve Rusya duruma müdahale etti. Navarin limanında Osmanlı-Mısır filosunun yakılmasının ardından Yunanistan özerkleşti. Çıkan 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşını Osmanlı'nın kaybetmesiyle imzalanan Edirne Antlaşması sonucunda Yunanistan tam bağımsız bir devlet oldu.³

Romanya: İki Devletin Birleşimi ve Bağımsızlığı

Balkanların kuzeyinde Romenlerin yaşadığı bölge, Osmanlı hakimiyeti boyunca "Eflak" ve "Boğdan" adında iki ayrı prenslik olarak yönetilmiştir. Osmanlı, bu bölgelerdeki siyasi yapıları tamamen ortadan kaldırmayıp iç işlerinde serbest bırakarak devlete bağlamıştır. 1711 yılına kadar kendi yöneticileriyle idare edilen bu prenslikler, merkezin güvenini yitirmeleri üzerine İstanbul'dan atanan "Fenerli Rum Beyler" tarafından yönetilmeye başlandı.⁴ Romanya'nın kuruluş sürecinde Rusya'nın Akdeniz'e inme politikası büyük rol oynamıştır. Bölgede milliyetçiliğin uyanması ise Fenerli beylerin Yunan milliyetçiliği propagandalarının Romen halkında yarattığı tepkiyle hızlanmıştır. Romenler hem Osmanlı'dan hem de Rus nüfuzundan kurtulup birleşmek istiyordu. Bu birleşme için gereken dış destek Fransa İmparatoru III. Napolyon'dan geldi.

Romanya'nın süreci kanlı bir isyandan ziyade diplomatik baskılarla yürütülmüştür. Kırım Savaşı sonrası imzalanan 1856 Paris Antlaşması Eflak ve Boğdan'ın ayrı kalmasını öngörse de, 1859'da iki prenslik aynı yöneticiyi (Alexandru Ioan Cuza) seçerek fiilen birleşti. Osmanlı bu durumu kabullenmek zorunda kaldı. Cuza'nın indirilmesinin ardından Alman bir hanedanın başa geçmesiyle Romanya Krallığı şekillendi ve 1878 Berlin Antlaşması ile tam bağımsız oldu.⁵

Karadağ ve Osmanlı'nın 19. Yüzyıldaki Büyük Felaketi

Aslen Arnavut kökenli olup zamanla Sırplaşan Karadağ halkı, 1389 Kosova Savaşı sonrasında yavaş yavaş Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Dağlık arazi ve halkın sert tutumu süreci uzatmıştır. Başlangıçta Knezler tarafından idare edilen Karadağ, zamanla "Vladika" adı verilen dini bir zümrenin yönetimine geçmiş ve merkeze tam bağlanmıştır. Ancak Osmanlı'nın gücünün azalmasıyla Petroviç Ailesi yönetimi ele geçirmiş ve Rusya ile yakın ilişkiler kurarak devletten kopuş sürecini başlatmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde Danilo Petroviç 1852'de başa geçti. Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçilik akımını arkasına alarak kendine Prens unvanı verdi. Karadağ, Rusya'nın da baskısıyla isyan etti ve Osmanlı Devleti özerk bir Karadağ Prenslığı'nin kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı.⁶

3. Napolyon

Karadağ ve Osmanlı arasındaki sular uzun süre durulmadı. Karadağ'ın tam bağımsızlığı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine neden olan Büyük Doğu Buhranı ile geldi. Panslavizm akımının etkisiyle çıkan Hersek ayaklanmasında Karadağlı grupların kışkırtmaları etkili olmuştu. Savaşın sonunda imzalanan antlaşmalarla Karadağ tam bağımsızlığını kazandı.⁷

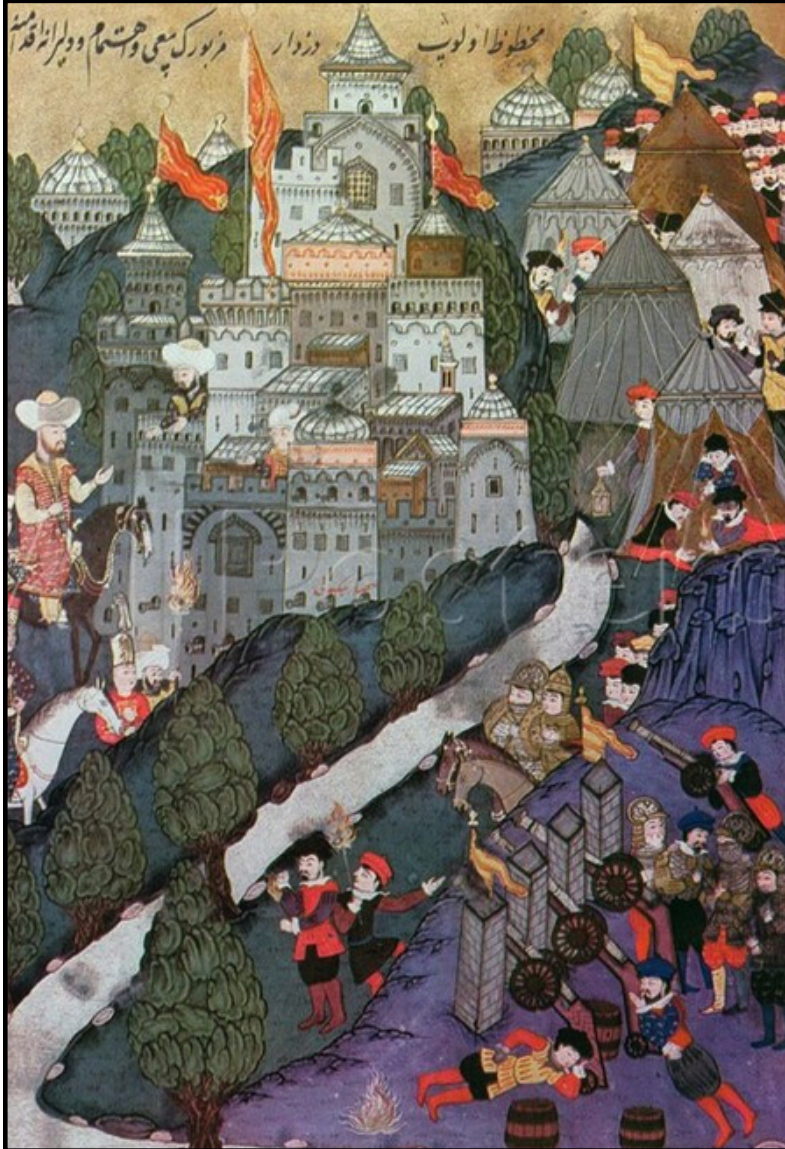
Danilo Petroviç

Balkan Komitacılığının Mimarı: Bulgarlar

Slavlaşmış bir Türk kavmi olan Bulgarlar, 1396 Niğbolu Savaşı ile tam anlamıyla Osmanlı egemenliğine girmiş ve uzun yıllar huzur içinde yaşamıştır. Ancak Fransız İhtilali ve Panslavizm akımı Bulgarlar arasında da yayılmaya başladı. Başlangıçta dini bir ayrışma talep eden Bulgarlar, Rum Patriği'nin milliyetçi tutumlarına karşı çıkarak 1870'te kendi bağımsız Bulgar Eksarhlığı'nı kurdular.

Bulgarlar 19. yüzyılın başından itibaren çetecilik faaliyetlerinde bulunmaya başladılar. 1841 ve 1850 isyanları ile ünlü 1867 Bulgar İhtilali bastırıldıysa da milliyetçilik ateşi sönmedi. 1876'daki isyan başarısız olsa da Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırarak Balkan krizinin savaşa dönüşmesinde rol oynadı.

1396 yılına ait Kuşatma altındaki Niğbolu kalesi gösteren minyatür

Çek ressam Jaroslav Věšín tarafından çizilen
"Bulgarlar, Osmanlı pozisyonlarını ele geçirdi"
içerikli resmi

93 Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile büyük bir Bulgaristan öngörülmüş ancak Berlin Antlaşması sonucunda Osmanlı'ya bağlı özerk bir Bulgaristan Prensiği kurulması kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra Bulgaristan, Makedonya sorunu üzerinden IMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü) ile Balkanlarda komitacılığı ve çeteciliği sistematik hale getirdi.

Nihayetinde 1908 yılında Osmanlı'daki İkinci Meşrutiyet kargaşasından faydalanarak tam bağımsızlıklarını ilan ettiler.⁸

Arnavutluk Bağımsızlık Bildirgesi

Arnavutluğun Bağımsız Olması ve Balkan Savaşları

Balkanlarda Müslümanların çoğunlukta olduğu bir halk olan Arnavutlar, Osmanlı'dan kopan son halk olmuştur. Osmanlının imtiyazlı tebaası olmalarına rağmen 93 Harbi sonrası Arnavut topraklarının diğer Balkan devletlerine pay edilmek istenmesi milliyetçilik fikirlerini tetikledi. Kendi haklarını korumak için "Prizren Birliği"ni kurdular. 1905 yılından itibaren Bulgarların uyguladığı komitacılık yöntemlerini benimseyen Arnavutlar, İkinci Meşrutiyet sonrasında 1909, 1910 ve 1911 yıllarında art arda isyan ettiler. 1912 sopalı seçimlerine tepki olarak çıkan son isyan, Birinci Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle dış müdahalelere açık hale geldi. Savaşın sonucunda Arnavutluk bağımsız bir devlet olarak kuruldu.⁹ Birinci Balkan Savaşı zayıflayan Osmanlı Devleti için bir felaket olmuş ve imparatorluğun Balkanlardaki asırlık hakimiyeti tamamen sona ermiştir.¹⁰

Bosna-Hersek'in Osmanlıdan Kopuşu ve Devlet Olması

Osmanlı'nın Balkanlarda en çok İslamlaşan bölgesi olan ve 1464'te mülke katılan Bosna-Hersek, diğer bölgelerden daha farklı bir süreçle devletten koparıldı. 1875 Hersek İsyanı ile başlayan buhran ve ardından gelen 93 Harbi sonucunda Osmanlı zorda kaldı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya'nın nüfuzunu kırmak amacıyla Berlin Antlaşması'na eklettiği özel bir madde ile Bosna-Hersek'i "geçici işgal" etme hakkı kazandı. Bu geçici işgal durumu zamanla kalıcı hale gelmiş ve İkinci Meşrutiyet'in ilanı sırasında Avusturya'nın bölgeyi tamamen ilhak etmesiyle Bosna-Hersek Osmanlı toprağı olmaktan çıkmıştır.¹¹

I. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti, Balkan devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya gayret etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 500 yıl boyunca yönettiği Balkan yarımadasından geriye sadece yaşanmışlıklar, ortak kültürler ve hafızalara kazınan dramalar kalmıştır.

DİPNOTLAR

¹ Ayşe Doğan, Bulgaristan'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması (XIV.-XV. Yüzyıl) (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998), s. 619-622; Galip Çağ, “Kadim Yollar Bağlamında Osmanlı Balkan Fetihlerinin Stratejik Unsurları: Üsküp’ün Fethi Örneği,” Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi 3, sy. 5 (2020): 147–157.

² Selim Aslantaş, “Sırp İsyanlarına Giden Yol (1788-1804),” Türkiyat Araştırmaları Dergisi 13 (2003)176-147; Volkan Koç, “1804 Sırp Ayaklanmasının Sosyolojik Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Balkan İsyanlarından Farklı Bir Dinamik,” Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 6, sy. 12 (2024) 3-24.

³ H. Veli Aydın, “1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler,” Tarih İncelemeleri Dergisi 33, sy. 2 (2018):304-318; Bülent Akyay, “1821 Yunan İsyanının İlk Yıllarında Yunan Diplomatik Girişimleri,” Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi 5, sy. 9 (2022): 339-348; Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), 24. bs. (İstanbul: Kronik Kitap, 2025),183-195.

⁴ Ahmet Üstüner, “Osmanlı Coğrafya Kaynaklarında Eflak-Boğdan (15-17. Yüzyıl),” Karadeniz İncelemeleri Dergisi 28 (2020): 413-416.

⁵ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,269-274; Ömer Bedir, “Osmanlı İmparatorluğu’yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya’ya: Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri (1878-1908),” Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi 5, sy. 2 (2020):56-64; Togay Seçkin Birbudak, “Eflak-Boğdan’ın Birliği Meselesi ve Osmanlı Basınına Göre Prens Carol’un Romanya Tahtına Çıkışı,” Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi 6, sy. 12 (2023):307-317.

⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 283-285; İbrahim Çakır, “Milliyetçilik Akımının Osmanlı Devleti’ne Etkileri: Karadağ’ın Bağımsızlığı,” LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi 13, sy. 1 (2022):1-15; Vahit Cemil Urhan, “Karadağ’da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar),” Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi 4, sy. 2 (2015):104-128.

⁷ Mithat Aydın, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ’ın Rolü,” Belleten 69, sy. 256 (2005): 926-932.

⁸ Yunus Emre Tansü ve Semra Çerkezoğlu, “Bulgarların Kökeni ve Bağımsızlık Hareketleri,” Asia Minor Studies 8, sy. 2 (2020):491-498; Ramazan Erhan Güllü, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü,” Gaziantep University Journal of Social Sciences 17, no. 1 (2018): 350–361, erişim tarihi 11 Temmuz 2026; Bayram Tay ve Gamze Nur Doğan, “İlkokul Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinde Gezi Düzenleyebilme Öz Yeterlik İnançları ve Okul Dışı Öğrenmeyle İlgili Değerlendirmeleri,” Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 11, no. 2 (2024): 293–336, erişim 11 Temmuz 2026, DOI: 10.21666/muefd.1449563; Ergün Hasanoğlu, “Makedonya Sorununun Bir Başka Boyutu: Fidyeye İçin İnsan Kaçırma, Ellen Maria Stone Örneği (1901-1902),” Kadim 8 (Ekim 2024): 77–80.

⁹ Fahri Maden, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913),” Avrasya Etüdleri 39, no. 1 (2011): 155–196; Mithat Aydın, “Arnavutluk’un Osmanlı Devleti’nden Kopuşu Sorunu (1912-1913),” OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sy. 22 (2007): 41–93.

¹⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,637-656.

¹¹ Hakan Gökpınar, “Avusturya Kamuoyunda Bosna-Hersek’in İşgali: Biat ile Direniş Arasında Bosna-Hersek Müslümanları 1878-1879,” Turcology Research 82 (2025): 83–102, <https://doi.org/10.62425/turcology.1588391>; Branislav Djurdjev, “Bosna-Hersek,” içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 6 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 296–307; Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,528-531.

HESABI SORULACAK

Vurduğunda sırtımdan bir kahpe kurşun
Alınımdan dökülen alın terlerime bulaşan kan
Ve kokusu tüfeklerin namlusundan çıkan
Hiç gitmedi gözümün önünden o an
Anne kokusuydu duyduğum sızladığında burnum
Kanadığında yüreğim ciğerimden kopan imanım
Diz çöktükçe al bayrağımın şerefine huzurunda Rabbim!
La İlahe İllallah, diyen suskun gönüller gözleri nemli
Açmış ellerini semaya dualar eliflerle dudaklarda
Dökülürken gözyaşları uğrunda toprağımın
Son kanını akıtırken üstüne yükselen şهادet sesleri
Ve ömrünün en güzel gecesi şeb-i arus
Allah yolunda hak yolunda gaflet uykusundan
Şimdi uyandı zalimler zulmün kucağında perişan
Acımak yok sormak var hesabını dökülen her kanın
Uykusunda son nefesini veren masum bir bebeğin
Gözü yaşlı anaların nasırlı ellerindeki hayat yükünün
Babasız kalan ocağı sönen nice vatan evladının
Ve hiç bitmeyecek hak mücadelemizin hesabı.

AYŞE CEMRE

T 4 Programı:

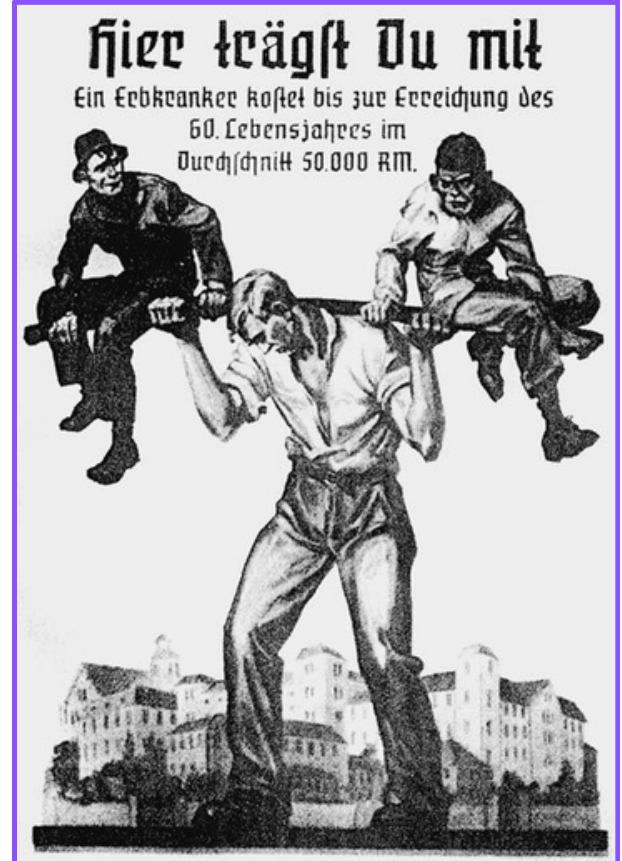
Nazi Almanyası'nda engelli bireylerin sistematik yok edilişi

20. yüzyılın en büyük insan hakları ihlallerinden birisi de Nazi Almanyası'nın engelli insanlara karşı uyguladığı olduğu öjeni politikasıdır. Hitler Almanyası'nın sadece Yahudilere karşı öjeni politikaları gerçekleştirdiği sanılsa da Hitler; Çingene dediğimiz Romanların, Polonyalıların, eşcinsellerin, fiziksel veya zihinsel engellere sahip olan bireylerin Almanya'nın hem ekonomik hem de sosyolojik gelişmelerinin önünde bir engel olduğunu ileri sürmüş ve onların yok edilmesi gerektiğini savunarak Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ni (Nazi) kurmuştur. Hatta öyle ki bu politikaları ilk olarak sayıca daha az ve kendini savunabilecek düzeyde olmayan fiziksel ve zihinsel engelli bireyler üzerinde uygulamaya başlamıştır. Çünkü Naziler, gelecekte engelli bireylerin nüfusunun sağlıklı insan nüfusunu geçeceğine inanıyordu.¹ Naziler, sağlık hizmetlerinin hiçbir koşulda sağlığına kavuşamayacak engelli bireyler yerine sağlıklı Alman vatandaşlarına verilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu sebepten ötürüdür ki Naziler iktidara gelir gelmez yaptıkları ilk iş, zihinsel ve fiziksel engeli olan bireyleri kısırlaştırmak olmuştur.² Naziler bu uygulamayı şu şekilde hayata geçirmişlerdir: 18 Ağustos 1939'da İmparatorluk İçişleri Bakanlığı; tüm hekimlerin, hemşirelerin ve ebelerin ağır zihinsel ya da fiziksel engellilik belirtisi gösteren yenidoğan bebekleri ve üç yaş altındaki çocukları bildirmesini zorunlu kılan bir kararname yayımlamıştır. Ekim 1939'dan itibaren kamu sağlığı yetkilileri, engelli çocuğu olan aileleri, küçük çocuklarını Almanya ve Avusturya'da özel olarak açılan çok sayıda pediatri kliniğinden birine yatırmaya teşvik etmeye başlamıştır. Bu klinikler, aslında çocukların öldürüleceği koğuşlar olarak tasarlanmıştır. Bu kliniklerde özel olarak görevlendirilen sağlık personeli, genç hastalarını aşırı dozda ilaç vererek ya da aç bırakarak katletmiştir. İlk başta sağlık uzmanları ve klinik idarecileri, sadece bebekleri ve küçük çocukları operasyona dâhil etmiştir. Ancak uygulamanın kapsamı genişledikçe operasyona dâhil edilenlerin yaşı 17'ye kadar çıkmıştır. Savaş yıllarında uygulanan çocuk "ötanazisi" programı sonucunda fiziksel ve zihinsel engelli en az 10.000 Alman çocuğunun öldürüldüğü tahmin edilmektedir.³ Bu insanlık dışı uygulamalar, Hitler'in kusursuz ırk veya üstün ırk fikrinin bir yansımasıydı.⁴

Kubilay Batın Ateş

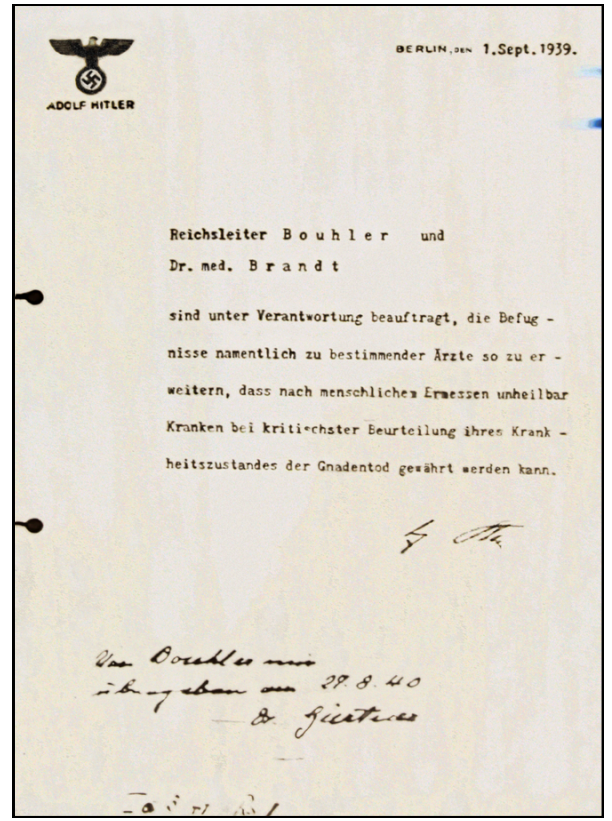

Adolf Hitler

Hitler'e göre engelli bireyler hem ekonomik ve sosyolojik bir yükü hem de bu insanları asker olarak kullanamayacağı için onların yok edilmesi gerektiğini savunuyordu. Hitler bu uygulamayı yaparken, görevli olan Nazi doktorlarının ve askerlerinin hiçbir koşulda gaz odalarına veya hastane odalarına girmesini istemiyordu. Bunun sebebi, insanların o hâlini görüp emrindeki kişilerin onlara acımasını engellemekti. Emrinde iyi duygulardan tamamen arınmış ve koşulsuz itaat eden insanlar istiyordu; nitekim bunu da başardı. Kısırlaştırma uygulamasının hemen ardından ötanazi programına geçiş yapılmıştır. Bu ötanazi operasyonları "T4" koduyla anılmaya başlanmıştır. "T4 Operasyonu" adı verilen bu eylem çerçevesinde engellilere yönelik hızla ötanazi uygulamalarına geçilmiştir. Ötanazi için seçilen kişiler genellikle karbonmonoksit gazıyla öldürülüyordu. T4 Operasyonu için özel akıl hastaneleri meydana getirilerek Almanya'da alanında uzman doktorlardan yardım alınmıştır. Program kapsamında çalışan doktorlar, kime ötanazi uygulanacağını belirlemekteydi. Bu süreçte gaz odaları, Nazilerin kitlesel katliamlarında kullandıkları önemli bir silah hâline gelmiştir. Bu uygulama, başta kiliseler olmak üzere Alman kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Hitler, bu programda yer alan doktor ve bilim insanlarının yargılanmasının önüne geçebilmek için gizli bir yetki belgesi imzalamıştır. Programın savaş dönemi uygulamalarıyla ilişkili olduğu izlenimini verebilmek amacıyla bu yetki belgesinin tarihi "1 Eylül 1939" olarak yazılmıştır. Kamuoyunda ve kilise çevresinde tepkilerin yükselmesi, bu uygulamanın durdurulduğu anlamına gelmemiştir. Hitler her ne kadar 1941 yılında T4 programının durdurulması emrini verse de bu cinayetler; hastaneler ve bakım kurumlarında aç bırakma, ölümcül dozda ilaç enjekte etme ve bilinçli ihmal gibi çeşitli yollarla devam etmiştir. Bu dönem genellikle vahşi ötanazi (wilde Euthanasie) olarak adlandırılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Nazi programında çalışan doktorların öjeniyi kendi suçlarını meşru göstermek ve Hipokrat yeminlerini göz ardı etmek için kullandıklarını da ifade eder. Steger de Lifton'ın daha önce ortaya koyduğu görüşleri destekleyerek bu olguyu "bireysizleştirme" (deindividuation) olarak tanımlamıştır.

Hitler'in ötanaziye izin verdiğini gösteren resmi belge

Ona göre Nazi doktorları, fiilen insanlara zarar vermelerine rağmen paradoksal biçimde ötanaziye toplumun yararına olan bir uygulama olarak görmüşlerdir. Yani her diktatörün yaptığı gibi, lider ne karar alırsa alsın bunun her daim ülkenin ve halkın iyiliği için olduğu propagandası yapılmıştır.

Reich Propaganda Bakanlığı tarafından üretilen bir filmten bir sahne. Bu fotoğraf, Reich Propaganda Bakanlığı tarafından üretilen bir filmten alınmıştır. Fotoğrafta, kimliği belirsiz bir akıl hastanesinin koğuşunda iki doktor gösterilmektedir. Koğuştaki hastaların varoluşu "hayatın sadece bir yük olduğu" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür propaganda görüntüleri, ötanazi programına kamuoyunda sempati uyandırmayı amaçlıyordu.

ABD Ordusu askeri Hadamar'daki mezarlığı inceliyor.

ABD Ordusu'ndan bir asker, Nazi ötanazi programının kurbanlarının toplu mezarlara gömüldüğü Hadamar'daki mezarlığı inceliyor. Bu fotoğraf, kurtuluştan kısa bir süre sonra Amerikalı bir askeri fotoğrafçı tarafından çekilmiştir. Almanya, 5 Nisan 1945.

Bunun amacı hem halkın tepkilerini azaltmak hem de propaganda yoluyla halkın desteğini arkalarına almaktır. Propaganda ile engelli bireyler hem maddi ve askerî bir yük olarak görülmüş hem de üstün Alman ırkının geleceği için bir tehdit olarak gösterilmiştir. Buna karşılık olarak bu ötanazi uygulamaları, toplumun refahını korumak için bir amaçmış gibi gösterilmiştir. Propagandanın bu derece başarılı olmasının sebebi, Hitler'in propagandaya verdiği önemde yatıyordu. Hitler, konuşmanın ve hitabetin yazılı propagandalardan daha güçlü olabileceğine inanıyordu. Hitler bu düşüncesinde haklı çıkmış ve Naziler bu propagandalar sayesinde 1933 yılında iktidara gelmiştir. Hemen ardından Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı kurulmuş ve başına Hitler'in yakın çevresinden dostu Dr. Joseph Goebbels getirilmiştir.⁸ Onun amacı, Nazizm propagandasını yönetmek ve insanları buna inandırmaktı. Naziler medyayı tamamen ele geçirmiş; radyo, televizyon ve gazetelerin kontrolünü tamamen ellerine almışlardı. Propaganda için kullanılan en iyi araç hiç şüphesiz radyoydu. Radyolarda Hitler'in ne kadar büyük ve yüce bir lider olduğundan bahsediliyordu. Nitekim halk da buna inanmaya başlamış ve Hitler'i yüce bir lider olarak görmeye başlamıştı. Hitler'in engellilere yönelik olumsuz düşünceleri halkın tepkisini çekmiş; halkın tepkisinden çekinen Naziler, T4 programını tam anlamıyla resmî olarak faaliyete geçirmemiş ancak buna rağmen gayriresmî olarak bu program devam etmiştir. T4 programı resmî olarak sona erse de Naziler hastane ve bakım odalarında yüksek dozda ilaç verme, aç bırakma, gaz solunumu ve çeşitli bilinçli ihmallerle engelli bireyleri öldürmeye devam etmiştir. Bu durum, Nazilerin sadece ideolojik bir tutum sergilemediğini, süreci bürokratik ve sistematik şekilde devam ettirdiğini gösterir.

T4 programının Hitler Almanyası'ndaki önemi ayrı bir konumdadır; Naziler bu programla önce engelli bireyleri öldürmüş ve deneyler yapmıştır, bu programın bir benzerini ilerleyen tarihlerde Yahudiler üzerinde de uygulayacaklardır. Program kapsamında geliştirilen yöntemler (insan seçimi, kitlesel imhalar vb.) ilerleyen zamanlarda Yahudiler için de kullanılacaktır. Özellikle Auschwitz, Treblinka, Sobibor ve Belzec gibi toplu imha kamplarına atanan bilim insanları, doktorlar ve hemşireler bu yöntemlere başvurmuştur. Bu sebeple çoğu tarihçi, T4 programının Holokost olayının teknik, bürokratik ve hazırlık aşaması olduğunu dile getirir. Engelliler üzerinden yapılan bu deneyler, ilerleyen tarihlerde milyonlarca Yahudinin öldürülmesine sebep olan “nihai çözüm” (final solution) politikasının temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla Nazi Almanyası'nın engelli bireylere yönelik öjeni politikaları, yalnızca belirli bir grubu hedef alan ayrımcı uygulamalar olarak kalmamış; Holokost'un planlanması, uygulanması ve kurumsallaştırılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bakımdan T4 programı, Yahudi Soykırımı'nın öncülü ve laboratuvarı olarak değerlendirilmektedir. Nazi Almanyası'nın engelli insanlara yönelik öjeni programı, insanlık tarihinin en trajik olaylarından biridir. Modern tarihin en ağır insan hakları ihlali kabul edilir. Bilimsel keşifler ve kamu faydası gibi iyimser sebepler gösterilerek yapılan bu sistematik cinayetler, ilerleyen tarihlerde daha büyük katliamlara sebebiyet verecektir. Nitekim öyle de olmuştur. Geçmişte yaşanan bu trajik olay, insan haklarının koşulsuz bir şekilde korunması gerektiğini göstermiştir. Bugün uluslararası pek çok kurum, engelli bireylerin eşitlik hakkını koruma altına almıştır. Sonuç olarak Nazi Almanyası'nın bu cinayetleri bize tarihsel bir ders vermiş ve her ne pahasına olursa olsun insan haklarını korumamız gerektiğini göstermiştir.

Otobüsler, Wiesbaden yakınlarındaki Eichberg hastanesinden Hadamar'a hasta taşımak için kullanılıyordu. Wiesbaden yakınlarındaki Eichberg hastanesinden Hadamar "ötanazi" merkezine hasta taşıyan otobüsler . İçeridekilerin görünmesini engellemek için camlar boyanmıştı. Almanya, Mayıs ve Eylül 1941 arası

Nazi doktoru Karl Brandt(Fotoğraf)
Nazi doktoru Karl Brandt, Ötanazi Programı direktörü . 27 Ağustos 1942.

DİPNOTLAR

¹ Caner Çakı, “Roland Barthes’in Göstergebilimsel Çözümlemesi ile Nazi Propagandasında Engelliler”, SDÜ İletişim Fakültesi İfade Dergisi, C. 1, S. 2 (2018), s. 66–91, s. 71.

² Çakı, “Roland Barthes’in Göstergebilimsel Çözümlemesi,” s. 71.

³ United States Holocaust Memorial Museum, “Ötanazi Programı ve Aktion T4,” Holokost Ansiklopedisi, erişim 6 Temmuz 2026, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/euthanasia-program>.

⁴ United States Holocaust Memorial Museum, “Ötanazi Programı ve Aktion T4,” Holokost Ansiklopedisi, erişim 6 Temmuz 2026, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/euthanasia-program>.

⁵ Çakı, “Roland Barthes’in Göstergebilimsel Çözümlemesi,” s. 71

⁶ United States Holocaust Memorial Museum, “Ötanazi Programı ve Aktion T4,” Holokost Ansiklopedisi, erişim 7 Temmuz 2026, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/euthanasia-program>

⁷ Alexander M. Remington, “Life Unworthy of Life”: Aktion T4: The First Nazi Genocide (Gettysburg College, 2023), 5–6.

⁸ Çakı, “Roland Barthes’in Göstergebilimsel Çözümlemesi,” s. 72.

ŞANLI MİLLETİME

O sarışın elvedaların soğumuş bakışları,
Ardından el sallayan gözyaşları...
Hey Leonidas, çek kılıçları;
Bir tarafı kör olsun, bir tarafı kırmızı.
Alevler içinde bir cengâver çocuk,
Ta Çanakkale'den kalma, hafif buruk.
Yazmasaymış öğütlerini Tonyukuk,
Boşa olurdu tarladaki yamalı korkuluk.
Özgü bir nefes; bayırda, düzlükte, şehirde,
Atların nefeslerindeki yorulmuş kişnemelerde,
Çin çan lu'ların tüylü şapkalarının diz çökmelerinde,
Kalın enselerin, sert bedenlerin tebessümlerinde.
Neymiş efendim, her boy ayrı bir milletmiş;
Kafkas'tan göç eden, Balkan'dan gelen Türk değilmiş.
Kabul edilir mi bu sert değış tokuş?
Duygularda, yüreklerde en yücelerden var oluş.
Sarışın elvedalarımız sadece geçmişten kalma;
Elbet var oluşlarımız, gözlerdeki korkulu bakışlara,
Her büyük yıkımımızın bir asır sonrasına,
Tekrar haykırırız biz özgürlüğü,
O büyük var oluşlarımıza...

AYAZ DEMİR YAĞIZ

Boğazlanan Kaymakam:

Mehmed Kemal Bey

Birçoğumuz küçükken büyüklerimizden dürüst olmamız yönünde bolca öğütler almışızdır. Dürüst olmak kahraman olmak gibidir. Toplum tarafından takdir edilirsiniz, sevgi ve saygı görürsünüz. Çivisi çıkmış bu dünyada bir şeyleri değiştirebileceğinize inanırsınız. Vatana millete hayırlı olmak ise daha ileriki yaşlarda idrak edebileceğimiz bir olgudur. İşte biraz sıçrayıp büyüyünce, bu sefer kahraman olmak için dürüstlüğün yanına vatanseverliği de olağan ciddiyetiyle eklersiniz. Fakat hayatın akışı her zaman hayal ettiğiniz gibi ilerlemez, hatta hayal kırıklıkları yaratacak derecede aksi yönde ilerler. İşte Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey de bu aksiliğe denk gelen dürüst ve vatansever, kendine münhasır bir şahıstır.

Osmanlı Devleti'nin askeri, ekonomik ve siyasi arenalarda art arda gerilemesi ve devletin uzun zamandır modernleşmek için verdiği mücadele, bir grup vatansever genç olan İttihatçıları ortaya çıkardı. Uzun mücadeleler sonunda mevcut sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirmeyi başaran İttihatçılar, bazı zorlu mücadeleler sonunda nihayet iktidara tam muktedir olmuşken ve reform rüzgârı başlatmışken Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle hayal edilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Hayal edilen kadar başarılı olunamasa da ordu ve eğitim reformları önemi yadsınamayacak atılımlardır.

Cihan Harbi, Osmanlı'nın çıkmasını engelleyebileceği veya katılmadan atlatabileceği bir hadise değildi. İttihatçı yöneticilerin önünde sadece iki yol vardı: Ya savaşa girip fırsatları değerlendireceklerdi ya da savaşın bitmesini bekleyip canlı ameliyat edileceklerdi. Tam bu noktada en şerefli yol tercih edildi ve savaş çıkmadan önce yapılan hazırlıklar eşliğinde mevcut savaşa dâhil olundu. Ancak savaşın ortasında alevlenen ve âdeta felaket sayılabilecek Ermeni çetecilik hareketleri, savunmasız Anadolu halkını şoka uğrattı. Yüzyıllarca komşuluk yaptıkları, birbirlerine yemek taşıdıkları komşuları şimdi yemek getirmek için değil, öldürmek için kapılarını çalıyordu. Memur maaşlarının gecikmeli ödendiği ve cephelerde can pazarının kurulduğu bu sıralarda İttihat ve Terakki Hükümeti, Türk teşkilatlanma geleneğinin mümessili olacak bir operasyona imza atarak Ermenileri sevk ve iskân etmek için çalışmalara başladı. Kemal Bey de bu sevk sırasında kendisine verilen görevi yapmış bir devlet adamıydı.

Kadir Kaya

I. Dünya Savaşı Konjonktürü, Demografik Yapı ve Ermeni Meselesi

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında 3 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilan etmiş ve kısa bir tarafsızlık evresinin ardından harbe dâhil olmuştur. Bu kritik süreçte, devletin varlık mücadelesi verdiği cephelerdeki durumu fırsat bilen Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni komiteleri, silahlanarak isyan hazırlıklarına hız vermiş ve Rus ordularına destek vererek Zeytun, Bitlis, Sivas ve Van gibi merkezlerde isyanlar başlatmıştır. Ermeni mebusların bir kısmının Rusya tarafına geçerek gönüllü alaylar kurması, cephe gerisindeki lojistik hatlara yönelik sabotajlar ve sivil halkı zor duruma düşürmeleri, mülki ve askeri idareyi radikal tedbirler almaya zorlamıştır.

Savaş öncesinde Yozgat Sancağı'nın demografik yapısı, bölgedeki gerilimin boyutlarını anlamak açısından önemlidir. 1914 yılı resmi nüfus istatistiklerine göre Yozgat Sancağı'nın toplam nüfusu 201.981 olup, bunun 157.638'i Müslüman, 31.950'si (yaklaşık %16) Ermeni'dir. Sadece Boğazlıyan Kazası'nda ise 43.370 Müslüman'a karşılık 14.902 Ermeni yaşamaktaydı. Seferberlik ilanı ile birlikte Boğazlıyan'ın Çakmak Köyü'ne yaklaşık 60 silahlı Ermeni taarruz etmiş, Kumkuyu Köyü civarında Ermeni çeteleri Yakup ve Musa adlı Türkleri şehit etmiştir. Çatkkebir, Akdağmadeni ve Yekman ormanlarında yüzlerce silahlı çeteci toplanarak jandarma karakollarına saldırmış, köyleri ateşe vermiştir.

Talat Paşa

Tehcir Kararının Hukuki Dayanağı ve Devlet Politikası

Yozgat mutasarrıfı Cemal Bey döneminde başlayan bu isyanların devlet güvenliğini tehdit eder boyuta ulaşması üzerine, 27 Mayıs 1915 tarihinde Sevk ve İskân Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, asayiş bozan, devlete karşı casusluk yapanların ve isyan edenlerin savaş alanlarından uzak güvenli bölgelere (Suriye, Musul, Zor vb.) göç ettirilmesine hukuki meşruiyet sağlamıştır.

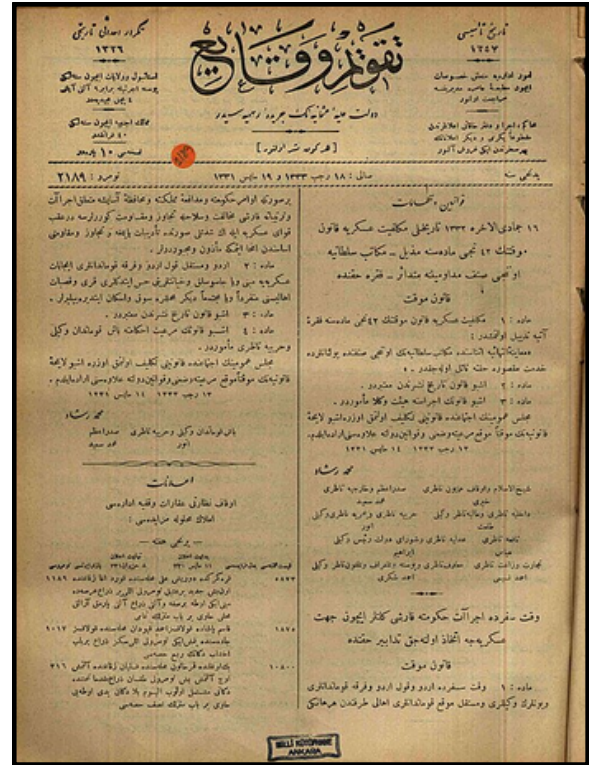
Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın sevk kararlarındaki temel motivasyonu, Ermeni tebaanın imhası değil; cephe gerisi emniyetinin tesisi ve ordunun güvenliğinin sağlanmasıdır. Nitekim arşiv belgeleri, devletin sevk edilen Ermenilerin can ve mal güvenliklerinin sağlanması, iaşelerinin temin edilmesi ve "Emvâl-i Metrûke Komisyonları" aracılığıyla geride bırakılan mülklerin korunması için yayınladığı kesin talimatları içermektedir.

Mehmet Kemal Bey'in Hayatı ve Mülki Hizmetleri

Mehmet Kemal Bey, 1884 yılında Rüşumât Meclisi başkâtibi babası Arif Bey'in görev yaptığı Beyrut'ta doğmuştur.

Eğitim hayatına Rodos'taki Medrese-i Süleymaniye Mektebi'nde başlamış, orta öğrenimini Rodos İdadisi'nde, lise tahsilini ise Antalya ve İzmir idadilerinde tamamlamıştır.

Mülkiye Kariyeri ve Savaş Dönemi Hizmetleri
1908 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Kemal Bey, staj döneminin ardından çeşitli kazalarda mülki amirlik yapmıştır. 12 Haziran 1915'te Boğazlıyan Kaymakamlığına asaleten atanmış, 20 Ağustos 1915'te ise Yozgat Mutasarrıf Vekilliği görevini üstlenmiştir. Savaşın en çetin yıllarında dahi devletin aktif bir mülki amiri olarak hizmetlerini sürdüren Kaymakam Bey'in kariyeri şu şekilde özetlenebilir: 1908 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Mehmet Kemal Bey, staj döneminin ardından sırasıyla Boğazlıyan Kaymakamlığı, Yozgat Mutasarrıf Vekilliği, Batraki Kaymakamlığı, İzmit Muhacir Müdürlüğü ve yargılanıp beraat ettikten sonra atandığı Konya Ziraat Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur.

Tehcir Kanunu

Yozgat Bölgesinde Tehcir Uygulamaları ve İlk Soruşturmalar (1916)

Tehcir uygulaması Yozgat'ta, Mutasarrıf Cemal Bey'in görevde olduğu Temmuz 1915'te başlamıştır. Cemal Bey'in ardından Kemal Bey, bölgedeki Ermenilerin Suriye'ye sevk edilmesi emrini almış ve Dahiliye Nezareti'nden gelen şifreli telgraflar doğrultusunda, jandarma kumandanı ile birlikte tahliye sürecini bizzat denetleyerek icra etmiştir. Bu süreçte önceliği, yolsuzlukların önüne geçmek ve kabilelerin güvenli bir şekilde sevkini sağlamak olmuştur.

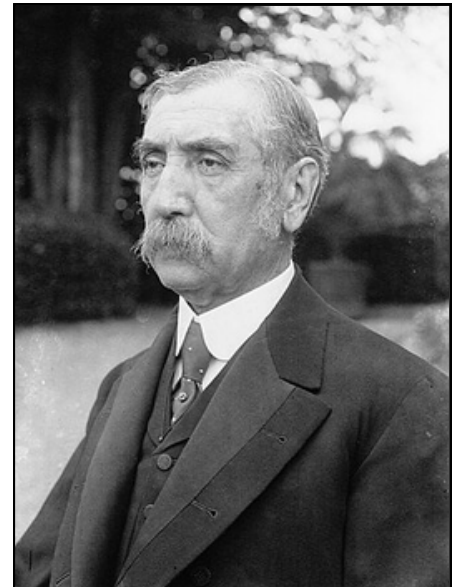
Tehcir esnasında Osmanlı Devleti, suiistimalleri önlemek amacıyla Dahiliye Nezareti'ne bağlı dört tahkikat komisyonu kurmuştur. Devlet, tehcir kurallarına uymayan kendi memurlarını cezalandırmaktan çekinmemiştir. Örneğin, Adıyaman yöresinde Besni Kaymakamı Edhem Kadri ve Kâhta Kaymakamı Hakkı Beyler, Ermeni mallarının satışında rüşvet ve yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle bizzat Osmanlı idaresi tarafından görevden alınarak Divan-ı Harp'e sevk edilmişlerdir.

Kemal Bey de bu idari iç denetimlerden geçmiştir. Mülkiye Müfettişi Nedim Bey ve Yozgat İstinaf Mahkemesi tarafından yapılan tahkikatlar sonucunda, tehcir edilen Ermenilerin geride bıraktıkları malların korunmasında ihmali olduğu iddiasıyla Ankara Vilayet Meclisi'nin 16 Ocak 1916 tarihli kararıyla görevden alınmıştır. Ancak hakkındaki iddialar nedeniyle sevk edildiği Konya İstinaf Mahkemesi, 25 Temmuz 1918 tarihinde Kemal Bey'in isnat edilen tüm suçlardan oy birliği ile masum olduğuna hükmederek beraat kararı vermiştir. Bu beraat, idari mekanizmanın kendi iç denetimi sonucunda Kemal Bey'i aklamaları bakımından hayati bir hukuki dayanaktır. Beraatinin ardından kendisi Konya Ziraat Müfettişliğine atanmıştır.

Mütareke Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İstanbul, İtilaf Devletleri'nin (özellikle İngilizlerin) ve Ermeni komitelerinin ağır siyasi baskısı altına girmiştir. İtilaf Devletleri'ne ve işgal rejimine hoş görünmek isteyen Damat Ferit Paşa Hükümeti, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ve Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin yoğun baskısı altında kalmıştır.

Ermenilerin hazırladığı sahte isim listeleri doğrultusunda, daha önce Osmanlı mahkemelerinde beraat etmiş olan İttihat ve Terakki dönemi yöneticilerine karşı bir tutuklama kampanyası başlamıştır. "Tehcir ve Taktıl" (göç ettirme ve öldürme) suçlamasıyla Tevfik Paşa hükümeti döneminde tutuklanan Kemal Bey, İstanbul'a getirilerek Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmiştir. Dönemin basını tarafından peşinen "katil" ve "yağmacı" ilan edilen Kaymakam Bey, aslında yeni rejimin ihtiyaç duyduğu "siyasi kurban" olarak seçilmiş ve hususi olarak kurulan "Tehcir ve Taktıl Mahkemesi" karşısına çıkarılmıştır. Bu hamle, hukuki bir zorunluluktan ziyade İttihatçılardan intikam alma siyasetinin bir parçasıydı.

Damat Ferit Paşa

5 Şubat 1919'da başlayan davada mahkeme süreci son derece tartışmalı geçmiştir. Başlangıçta Divan-ı Harp Reisi olan Mahmut Hayret Paşa, Kemal Bey'in masumiyetine kanaat getirmiş, ancak Damat Ferit Paşa'nın siyasi baskılarına direnemeyerek 4 Mart'ta istifa etmiştir. Yerine, İttihatçılara olan kiniyle bilinen, infaz kararı vermeye çoktan hazır olan ve hukuki prensipleri hiçe sayan "Nemrut Mustafa Paşa" lakaplı Mustafa Nazım Paşa atanmıştır.

Davanın savcısı Sami Bey, Kemal Bey'in avukatları ise Sadeddin Ferid, Hayri, Halit ve Hami Beylerdi. Yargılama sürecinde özellikle Keller mevkisinde katliam yapıldığı iddiaları ön plana çıkarılmıştır. Ancak mahkemede dinlenen Ermeni şahitlerin ifadeleri, davanın kurmacalığını ve son derece abartılı çelişkiler taşıdığını gözler önüne sermiştir:

- **Andriyadis Efendi:** Baş şahit olarak dinlenen Andriyadis, Kemal Bey'i bir yaylı arabada, yanında neferlerle ve üzerinde bir "avcı elbisesi" olduğu hâlde kabileleri sevk ederken gördüğünü iddia etmiştir. Bu kurgusal ifade, Kemal Bey'i adeta bir "insan avcısı" olarak resmetmeye çalışmıştır. Üstelik müdafaa makamı, Andriyadis'in daha önce İslamiyet'e hakaretten mahkûm olduğunu ortaya koymuştur.
- **Artin veled Agob:** Kemal Bey'i Keller köyünde bizzat adam keserken gördüğünü iddia etmiştir. Avukatlar ve bizzat Kemal Bey, şahide "Madem beni gördün, o tarihte sakalım, bıyığım var mıydı? Üzerimde nasıl bir kıyafet vardı?" diye sorduğunda, şahit hiçbir fiziki özellik tarif edememiş ve ifadelerinin ezberletilmiş olduğu kayıtlara geçmiştir.
- **Öjeni Varvryan:** Kemal Bey'in elinde kılıçla, "Kesmek bilmiyor musunuz? Siz ekin biçmediniz mi? Bunları biçiniz" şeklinde emir verdiğini iddia etmiştir. Ancak çapraz sorguda çelişkiye düşmüş; yarasının doktor tarafından muayene edilmesi talebi mahkemece reddedilmiştir.

Kemal Bey'in avukatları, tüm bu yalancı şahitlik ağının İstanbul'da Ermeni Haber Bürosu ve Patrikhanenin organizasyonuyla yönlendirildiğini ispat etmiştir.

Mehmed Kemal Bey

Kemal Bey savunmasında iddiaları kesin bir dille reddetmiştir. Ermenilerin göç ettirilmesi emrini sadece hükûmetin talimatları doğrultusunda uyguladığını, kimsenin öldürülmesi için emir vermediğini ve Keller gibi iddia edilen bölgelerde o tarihlerde hiç bulunmadığını kanıtlamıştır:

"Devletime karşı ihtilal etmedim. Ordunun önünde, arkasında vatanın müdafaası için hükûmetimin emniyet ve itimadiyle ellerine verdiği silahları vatanın bağına, devletimizin mevcudiyetine tevcih ederek, memleketi istilaya yeltenen ecnebi kuvvetlere yardım eden isyancılara karşı sadece kanunun bana verdiği yetkiyi kullandım."

Mustafa Nazım Paşa başkanlığındaki mahkeme (Kürt Mustafa Mahkemesi veya Nemrut Mustafa Mahkemesi olarak bilinir. Çöl Kapları Fahreddin Paşa da bu mahkeme tarafından idama mâhkum edilmiştir.), daha önce bir üst mahkemece beraat etmiş olan Kemal Bey'i, somut delillere dayanmaksızın yabancı baskıları ve hükûmet politikaları doğrultusunda adil olmayan bir şekilde 8 Nisan 1919'da idama mahkûm etmiştir. Dönemin Padişahı Vahdettin, halktan gelecek tepkiden çekinerek kararı onaylamakta tereddüt etmiş; sorumluluğu paylaşmak için Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den fetva aldıktan sonra kararı 9 Nisan'da onaylamıştır.

İnfaz, 10 Nisan 1919 günü saat 19.00 sularında Beyazıt Meydanı'nda gerçekleştirilmiştir. Son ana kadar metanetini koruyan Kemal Bey'in hücresinde kendisini ziyaret eden Halil Menteşe'ye ifade ettiği sözler, bu trajik sonun insani boyutunu ve pederşahi kaygılarını şöyle dile getirir:

"Aman Allah, dünyaya çıplak geldiğime gam yemem. Fakat çocuklarımın boynuna 'hain-i vatan evladı' levhası asılacak diye çıldıracaktım."

İdam sehpasında ise halka hitaben tarihe geçen şu son sözleri haykarmıştır:

"Sevgili vatandaşlarım! Ben bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığımı vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki ben masumum... Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa, kahrolsun böyle adalet. Benim sevgili kardeşlerim, asil Türk milletine çocuklarımı emanet ediyorum..."

11 Nisan'daki cenaze töreni, İstanbul'da milli bir uyanışa ve büyük bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Cenazesi ailesi tarafından alınarak Kadıköy Kuşdili Çayırı'ndaki Mahmud Baba Türbesi'ne defnedilmiştir. Törene askerler, Tıbbiye öğrencileri ve on binlerce kişilik devasa bir halk kitlesi katılmıştır. Tabut baş hizasından yüksekte taşınmış, çelenklere *"Milletin Masum Kurbanına"* ve *"Büyük Şehit Kemal Bey"* yazılmıştır. Tıbbiyeli bir genç, İngiliz subaylarının gözü önünde *"Sen şu anda toprağa verdiğimiz bir çiçeksin!... İntikamın behemehâl alınacaktır Kemal!"* diyerek vicdanlardaki isyanı dile getirmiştir. İngiliz subayları La Fountain ve Hayland bile raporlarında, halkın bu töreni İngilizleri İstanbul'dan atma söylemiyle birleştirdiğini not etmişlerdir.

Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele zaferinden sonra İstanbul'daki bu siyasi cinayeti tanımadığını tarihi bir hamleyle göstermiştir. Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Bey ve Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'in önerleriyle 14 Ekim 1922 tarihinde çıkarılan özel kanunla, Kemal Bey resmen *"Milli Şehit"* unvanına layık görülmüştür.

Meclis ayrıca, Kemal Bey'in eşi Hatice Hanım ile çocukları Müzehher, Müşerref ve Adnan Bey'e *"Hidemât-ı Vataniye"* tertibinden maaş bağlanması ve mülk tahsisi yapılmasına karar vererek, boyunlarına asılmaya çalışılan *"hain-i vatan evladı"* yaftasını ebediyen silmiştir.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan. "İttihatçı Düşmanlığı Yüzünden Ermenilerden Özür Dilediler." Sabah, 15 Mayıs 2022.

Bilgi, Nejdet. Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1989.

Esüntimur, Nigar. Yozgat ve Çevresinden Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargılamaları (1914–1923). Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2001.

Karaca, Niyazi. "Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İdamı." Atatürk Dergisi 1, sy. 5 (1991).

Karaca, Taha Niyazi. "Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey (1884–1919)." Atatürk Ansiklopedisi. 5 Ocak 2021.

Kaşıyuğun, Ali. "Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeniler ve Ermenilere Yönelik Uygulamalar: Adıyaman Örneği." Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi 3, sy. 1 (2019): 77–93. ¹ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914) (İstanbul: Kronik Kitap, 2025), 417.

Saygı, M. Haluk. "Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey." Biyografi.net. Erişim 14 Temmuz 2026.

Süel, Ercan. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1992.

ŞANLI BAYRAĞIM

Gökler üzerinde al kan taşıyan bayrağım.
Varlığıyla düşmana korku salan bayrağım.
Sensin bana vatan vekardeş
Yere düşmez ,her zaman göklerde

Ay ve yıldızın hep kalbimde,
Yürürüm senin izinde,
Yaşarım seningölgende,
Canım feda olsunbu eşsiz sevgiye.
Şanlı bayrağım hep göklerde.

GAMZE GÜL BİLİCİ

İstiklâl Tarih Dergisi 4. Sayı

İstiklâl Tarih Dergisi'nin yeni sayısıyla sizlerle yeniden buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Tarih, yalnızca geçmişte yaşanmış hadiselerin kronolojik bir anlatımı değil; bugünü anlamlandırmanın ve geleceğe daha sağlam adımlarla ilerleyebilmenin en önemli rehberlerinden biridir. Bu anlayış doğrultusunda hazırladığımız yeni sayımızda, tarihin farklı yönlerini ele alan ve okuyucularımıza yeni bakış açıları kazandırmayı amaçlayan çalışmaları bir araya getirdik.

Bu sayımızda *Emir Batın Ayvacioğlu*, *Kadir Kaya* ve *Kubilay Batın Ateş*'in kaleme aldığı makalelere yer verdik. Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti üzerinde bıraktığı derin etkilerden, mütareke döneminin en tartışmalı hadiselerinden biri olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in yargılanma sürecine ve Nazi Almanyası'nın insanlık tarihine kara bir leke olarak geçen T4 Programı'na uzanan bu çalışmalar, yakın tarihin farklı yönlerini belge ve kaynaklar ışığında değerlendirmektedir.

İstiklâl Tarih Dergisi olarak temel hedefimiz; tarihî olayları önyargılardan uzak, kaynak temelli ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele alarak tarih bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktır. Geçmişî bütün yönleriyle anlamının, geleceğe daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmenin vazgeçilmez şartı olduğuna inanıyoruz. Bu nedenle yalnızca zaferleri değil, toplumların hafızasında derin izler bırakan acıları, kırılma noktalarını ve insanlık tarihinin karanlık sayfalarını da aynı ciddiyetle incelemeyi görev kabul ediyoruz.

Dergimiz, tarihe ilgi duyan genç araştırmacıların ortak emeğiyle hazırlanmaktadır. Her yeni sayı, bizler için yalnızca bir yayın değil; aynı zamanda öğrenmenin, araştırmanın ve birlikte üretmenin somut bir ürünüdür. Bu süreçte çalışmalarıyla dergimize katkı sunan değerli yazarlarımıza ve bizleri destekleyen kıymetli akademisyenlerimize teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Hiç şüphesiz her yeni sayı, bir öncekinin üzerine koyarak ilerleme sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada siz değerli okuyucularımızın görüşleri, eleştirileri ve önerileri bizler için büyük önem taşımaktadır. Dergimizin gelişimindeki en önemli güç, sizlerle kurduğumuz bu karşılıklı etkileşimdir.

İstiklâl Tarih Dergisi'ne göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için teşekkür ediyor, keyifli ve verimli okumalar diliyoruz.

İstiklâl Tarih Dergisi

istiklaltarih@gmail.com

www.istiklaltarih.com